

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 343.21

О. В. Авраменко,
Н. М. Парасюк, Б. М. Телефанко

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ СТАДІЙ ЗЛОЧИНУ

Здійснено аналіз системи норм, які утворюють кримінально-правовий інститут стадій злочину, досліджено погляди науковців на юридичну природу стадій злочину, визначено зміст та обсяг цього поняття, а також співвідношення між поняттями «стадії злочину» та «незакінчений злочин», запропоновано напрями вдосконалення окремих норм галузевого інституту стадій злочину, які стосуються не лише уточнення змісту законодавчих конструкцій, але й правил кваліфікації незакінченого злочину.

Ключові слова: *кримінально-правовий інститут, асоціація норм, стадії злочину, стадії розвитку злочинної діяльності, незакінчений злочин, готування до злочину, виявлення умислу на вчинення злочину, замах на злочин, закінчений злочин.*

Постановка проблеми. Держава та злочинність – два складних соціальних явища, які завжди перебувають у процесі протидії. Держава орієнтована на боротьбу зі злочинністю, злочинність – на протистояння державному механізму, виведення системи державного та соціального управління зі стану правової стабільності. Важливим державним ресурсом у боротьбі зі злочинністю є кримінально-правова політика, що «покликана знизити її рівень та забезпечити стан, який відповідає потребам захисту суспільства від злочинів» [1, с. 232].

У науці кримінального права критерієм для виокремлення напрямів кримінально-правової політики визначається рівень значимості суспільних відносин, що ними регулюються [2, с. 5]. Вважаємо, що формулювання кримінальної політики лише у вказаних напрямках значно звужує дієвість цього державницького процесу. Заслуговує на увагу також виокремлення таких напрямів: кримінально-правова політика у сфері боротьби із незакінченими злочинами; кримінально-

правова політика у сфері боротьби із злочинами, вчиненими у співучасті; кримінально-правова політика у сфері боротьби із рецидивом злочинів тощо. У цій науковій розвідці буде зосереджено увагу на виокремленні загальних засад кримінально-правової політики у сфері боротьби із злочинами, вчиненими на різних стадіях.

Кримінальна політика не лише встановлює напрями боротьби зі злочинністю, а й формулює зміст норм та інститутів кримінального права. Тобто, «управління практичним застосуванням норм кримінального права означає втілення в життя зазначеної державної політики» [1, с. 236]. Інститут стадій злочину має чітко виражений кримінально-правовий характер: за ним судять про ступінь репресивності того чи іншого кримінального законодавства; він сприяє розмежуванню злочинної та незлочинної поведінки, визначає можливість застосування кримінальної відповідальності за такі умисні діяння, які поки що можуть і не завдати шкоди людині, суспільству або державі [3, с. 64]. Установлення характерних особливостей кримінально-правового інституту стадій учинення злочину дає змогу визначитись із змістом пріоритетних напрямів державної політики у цій сфері.

Незважаючи на те, що за останні десятиліття відбулося вдосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність і здійснено низку досліджень, однак концепція стадій злочину і надалі зумовлює полеміку в кримінально-правовій науці щодо поглядів на визначення поняття, кількість стадій, їх ознак, сутності, а також критеріїв відмежування незакінченого злочину від закінченого.

Стан дослідження. Проблема визначення стадій злочину та їх видів належить до категорії дискусійних і таких, актуальність яких не вщухає. Розвиток учення у цій галузі правового регулювання здійснюється різносторонньо, тобто і вченими, які займаються вивченням питань загальної частини, і тими, хто досліджує окремі склади злочинів у межах Особливої частини кримінального закону України.

Одними із перших науковців, хто розробляв у кримінально-правовій доктрині питання стадій учинення злочину, були представники радянської доби, а саме М. Д. Дурманов, Б. В. Здравомислов, В. Д. Іванов, В. Ф. Караулов, Н. Ф. Кузнецова, П. С. Магішевський, А. А. Піонтковський, В. П. Тихий, І. С. Тишкевич, А. Н. Трайнін. Надбанням науки кримінального права України у цій сфері стали дослідження Ю. В. Александрова, В. К. Грищука, О. О. Дудорова, М. І. Мельника, В. О. Навроцького, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка. На дисертаційному рівні серед українських учених проблеми стадій

учинення злочину розглядали: М. Д. Дякур, А. В. Шевчук, Н. В. Маслак, Л. С. Щутяк та інші. Відтак можна констатувати, що значний потенціал української наукової думки доклав зусиль для вирішення проблемних аспектів, які виникають під час застосування кримінально-правових норм про стадії злочину.

Слід визнати, що, попри доволі детальну розробку проблеми в науковій літературі, низка питань із цієї теми є досі невирішеною. Зокрема, актуальними є питання про співвідношення термінів «стадії злочину» та «незакінчений злочин», про критерії розмежування закінченого злочину, замаху на злочин та готування до злочину. Вказані положення потребують дослідження, адже вони мають значення для з'ясування ключової проблеми, а саме вдосконалення системи норм кримінально-правового інституту стадій злочину.

Отже, дослідження проблем стадій злочину є актуальним для науки кримінального права, має важливе значення і для подальшого вдосконалення положень КК України, і для практики його застосування.

Метою статті є виокремлення проблемних аспектів кримінально-правового інституту стадій злочину, а також визначення на цій підставі змісту складових цієї сфери відносин.

Виклад основних положень. Кримінально-правовий інститут як елемент галузі кримінального права є системою кримінально-правових норм, що регулюють частину кримінально-правових відносин, предметом яких є подібні суспільні відносини. У науковій літературі пропонується виокремлювати поняття «інститути права» на різних рівнях: генеральні інститути, інститути, субінститути та підінститути – на підставі ступеня їх узагальнення [4, с. 140].

Функціональність системи кримінального права забезпечується наявними між інститутами зв'язками. Поряд із цим системний характер інститутів передбачає також ситуацію, за якої між окремими кримінально-правовими інститутами є безпосередній зв'язок, а між іншими – опосередкований.

Генеральні інститути кримінального права розподіляються між категоріями «кримінальний закон», «злочин», «кримінальна відповідальність» та «покарання». Саме категорії злочин присвячений у кримінальному праві інститут стадій злочину. Так визначається зміст першого виду зв'язку в системі кримінально-правових інститутів. Другий вид зв'язку опосередковується зв'язком інституту стадій злочину із генеральними інститутами кримінального закону, кримінальної відповідальності та покарання, а також їх інститутами.

Кримінально-правовий інститут стадій злочину в своєму розвитку пройшов декілька етапів. Оновлена концепція категорії «стадій злочину» отримала закріплення у чинному КК України. Важливість виокремлення інституту стадій злочину обумовлюється, зокрема, і тим, що для суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом, становлять небезпеку не лише закінчені, тобто цілком виконані чи доведені до кінця злочини, але й такі умисні дії, що створюють умови для подальшого вчинення злочину, а також безпосередньо спрямовані на його вчинення, але і не закінчені через причини, що не залежали від волі винного [5, с. 95]. Відтак із прийняттям КК України 2001 р. інститут стадій учинення злочину набув суттєвих змін: 1) уперше було закріплено визначення закінченого злочину; 2) вперше визначено готування та замах на злочин видом незакінченого злочину; 3) законодавчо закріплено види замаху на злочин; 4) розширюється перелік видів готування до злочину; 5) передбачено спеціальні засади призначення покарання за незакінчений злочин.

В ідеалі структура кримінально-правового інституту має охоплювати загальні та спеціальні положення, за допомогою яких забезпечується повноцінне застосування законодавчих категорій. Ядро кримінально-правового інституту стадій злочину утворюють законодавчі приписи генеральної норми про злочин, за допомогою яких характеризують інституційний аспект права у розглядуваній сфері відносин, а також спеціальні норми цього інституту, які визначені у розділі III Загальної частини КК України. Кримінально-правовий інститут представлений нормами про закінчений (ст. 13 КК України) та незакінчений злочин, про кримінальну відповідальність за незакінчений злочин (ст. 16 КК України), про добровільну відмову при незакінченому злочину (ст. 17 КК України), про чинність закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, які було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України (ч. 2 ст. 6 КК України), про участь у приготувальних діях як ознаки організованої групи (ч. 3 ст. 28 КК України), про правові наслідки вчинення виконавцем незакінченого злочину у співучасті (ч. 4 ст. 29 КК України), про підстави кримінальної відповідальності співучасників у випадку добровільної відмови одного із них (ч.ч. 1, 3 ст. 31 КК України), про призначення покарання за незакінчений злочин (ч.ч. 2, 3 ст. 68 КК України). Кримінально-правове значення стадій учинення злочину відзначається також і тим, що в окремих складах злочинів саме замах визначений як одна із форм об'єктивної сторони (ч. 1 ст. 120, ст.ст. 348, 379, 400, 443 КК України).

Немає законодавчої дефініції терміна «стадії злочину». Цілком закономірно першим питанням, яке вирішується кримінально-правовою наукою, є те, що слід розуміти під стадіями злочину? Розвиток наукових положень у цьому напрямі характеризується використанням таких термінів: «стадії злочину», «стадії вчинення злочину», «етапи здійснення злочину», «стадії розвитку злочинної діяльності». Найвність у наукових розвідках різних аспектів розуміння поняття «стадії вчинення злочину» М. Д. Дурманов обґрунтовував тим, що: «Термін «стадії вчинення злочину» нерідко вживається у двоякому значенні: 1) для визначення тих етапів, котрі проходять закінчені злочини, та 2) для визначення особливостей відповідальності за злочинне діяння в залежності від етапу, на якому було припинено вчинення злочину» [6, с. 11]. З цієї причини майже всі дослідники, які працювали над проблемою «стадій злочину», для усунення плутанини змушені були насамперед визначитися із обсягом аналізованого ними поняття.

Під стадіями вчинення злочину в науці кримінального права розуміють: «стадії вчинення умисного злочину, які проявляються у зовнішній поведінці і різняться між собою ступенем здійснення злочинного наміру особою і різним характером вчинення при цьому діяння чи бездіяльності» [7, с. 9], «це етапи поступального безперервного розвитку злочинної діяльності в часі і просторі з моменту виникнення відповідного психічного ставлення до діяння і результату своєї поведінки до настання злочинного наслідку або переривання злочинної діяльності» [8, с. 11]; «це сукупність етапів злочину, що мають самостійне юридичне значення, які він проходить ступенево в своєму розвитку по висхідній від моменту задуму або підготовчих дій до моменту реалізації злочинного наміру, до закінченого злочину, тобто до моменту вчинення злочину з формальним складом або до моменту настання суспільно небезпечних наслідків, що вказані у законі, для матеріальних складів» [9, с. 8]; «це передбачені КК суспільно небезпечні етапи його здійснення, які істотно різняться між собою за ступенем реалізації злочинного наміру, тобто за характером діяння (дії або бездіяльності) і моментом його закінчення (припинення), а тим самим і за ступенем тяжкості вчиненого особою діяння» [10, с. 172].

Вважаємо, що згладити певні гострі кути розглядуваної наукової дискусії видається за можливе шляхом чіткого виокремлення двох юридичних конструкцій, а саме «стадії розвитку злочинного діяння» та «стадії злочину». Таке розмежування не може мати лише суто термінологічний характер; вони не є рівнозначними. Зміст першого

є ширшим через включення у нього поряд із готуванням та замахом ще й виникнення та виявлення умислу, а також закінчений злочин. Дійсно злочинна діяльність може бути у часі продовжуваним процесом, в якому послідовно можна виокремити різні етапи: формування умислу на вчинення злочину, виявлення умислу (голий умисел), готування до злочину, замах на злочин, закінчений злочин. Саме у такому широкому значенні розглядувані етапи розвитку злочинної діяльності включаються у поняття стадій розвитку злочинного діяння. В цьому аспекті слушною є думка М. Д. Дякур, яка вважає, що «поняття про стадії розвитку злочинної діяльності – це теоретичне поняття про весь процес вчинення злочину як про психічну, так і фізичну діяльність особи» [11, с. 102].

В. М. Бурдін погоджується із «необхідністю розмежування понять стадій учинення злочину як самостійних етапів незакінченого злочину, кожний з яких має самостійне кримінально-правове значення (готування до злочину та замах на злочин), а також етапів розвитку злочинного діяння, які у динаміці поглинають одна одну і в межах яких можна виділяти стадію виявлення наміру, підготовчу стадію, початок реалізації об'єктивної сторони складу злочину і в кінцевому рахунку стадію закінченого злочину» [12, с. 238–239]. Юридична природа стадій злочину виявляється у зв'язку із необхідністю провести кримінально-правову оцінку кінцевого етапу злочинної діяльності суб'єкта. Законодавець вбачає суспільну небезпеку лише щодо окремих із цих етапів. Відповідно такими є готування, замах та закінчений злочин. Ступінь тяжкості кожної наступної стадії зростає, що, своєю чергою, буде враховуватися під час вирішення питання про караність діяння. Інші стадії не мають кримінально-правового значення, відтак учинення діяння за таких обставин не може слугувати підставою для притягнення до кримінальної відповідальності.

Як правило, вчені виокремлюють три самостійні стадії, які мають певні особливості та самостійне кримінально-правове значення. До них належать: готування до злочину, замах на злочин та закінчений злочин. Водночас у літературі виокремлюють наукові позиції, які більш ширше трактують поняття стадій учинення злочину. Так, А. П. Козлов визначає п'ять стадій учинення злочину: а) виникнення умислу, б) виявлення умислу, в) готування до злочину, г) замах на злочин і г) закінчений злочин [13, с. 15–16]. Заперечуючи наявність стадії виявлення умислу, на думку М. Д. Дурманова, першою стадією вчинення злочину є виникнення умислу [6, с. 13], а далі в тій же послідов-

ності, що й в попереднього автора. Трохи раніше такої позиції дотримувався також О. А. Герцензон [14, с. 346]. На думку П. Н. Панченка, існують лише дві стадії вчинення злочину – готування до злочину (попередня стадія) та замах на злочин (безпосередня стадія) [15, с. 7]. Він вважає, що немає змісту говорити про стадію, якщо злочин уже закінчено, оскільки в цьому випадку винна особа притягається до відповідальності за весь злочин, а не за якусь його частину.

У науці кримінального права неодноразово висловлювалася думка про те, що стадією вчинення злочину є також виявлення наміру (так званий голий умисел) [16, с. 119]. Противники такого підходу категорично заперечують проти самостійного виокремлення цієї стадії (стадій), вказуючи, як правило, на те, що виявлення думки, настрою, наміру вчинити злочин, навіть якщо вони виявились у формі різних висловлювань і стали відомі стороннім особам, самі собою не тягнуть кримінальної відповідальності, оскільки не розглядаються як вияв зовнішньої поведінки людини.

Виявлення наміру – виражений на зовні задум учинити злочин. Н. Ф. Кузнєцова розглядає формування умислу як основу для розвитку етапів, які проходить злочин від початку до кінця [16, с. 119]. Висловлений (усно або письмово) намір не може свідчити про початок реалізації злочинного задуму. Цей внутрішній психічний стан не виявляється у поведінці особи та перебуває поза кримінально-правовим регулюванням. У цьому випадку немає головного елемента, із яким пов'язується настання кримінальної відповідальності, – здійснення будь-якого суспільно небезпечного діяння, спрямованого на фактичне вчинення злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), учинене суб'єктом злочину. Виявлення умислу не створює небезпеки заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам. Саме тому такий вид поведінки особи є поза сферою кримінально-правового регулювання. В. К. Гришук хоча й відносить формування, виникнення умислу та виявлення умислу на вчинення злочину (голий умисел) до стадій учинення злочину, однак зазначає, що такі стадії діяльності суб'єкта не мають кримінально-правового значення [17, с. 306]. Відтак виявлення умислу не може вважатися однією із стадій учинення злочину.

Питання про кримінально-правову оцінку виявлення наміру на вчинення злочину знову активно обговорюється на сторінках наукової літератури у зв'язку із криміналізацією пропозиції незаконної вигоди

та хабара. З активною критикою такої законодавчої новели виступає В. А. Мисливий, який висловлюється про недоцільність криміналізації такого діяння, як пропозиція хабара, адже існування зазначеного складу злочину, на думку вченого, не лише не буде сприяти викоріненню хабарництва, а й, навпаки, може створити небезпечний прецедент законодавчого закріплення караності виявлення умислу [18]. З іншого боку, на думку В. М. Бурдіна «виділення в ч. 1 ст. 369 КК України пропозиції хабара в самостійне злочинне діяння можна розглядати одночасно і як криміналізацію (в частині готування до давання хабара), і як диференціацію кримінальної відповідальності (в частині замаху на підбурювання до отримання хабара)» [12, с. 248]. Для аргументації своєї позиції вчений дещо ширше тлумачить кримінально-правове значення пропозиції хабара. Загалом суть пропозиції хабара зводиться до повідомлення про наявність можливості та бажання надати його службовій особі. Натомість В. М. Бурдін слушно, як видається, зауважує, що «пропозиція – це не просто «думки вголос» без конкретного адресата. Пропозиція – це адресована до конкретної особи чи групи осіб інформація, яка спонукає до певної поведінки, бажаної для особи, яка робить таку пропозицію» [12, с. 245].

Доводиться констатувати, що ситуація справді неординарна, зважаючи на сформовані наукою кримінального права постулати щодо проблеми виявлення наміру на вчинення злочину. Однак наявну в кримінальному законі України норму про пропозицію хабара можна розглянути у площині доцільності визнання такої поведінки злочинною. Як зазначає О. О. Дудоров, одним із вагомих аргументів на користь такого є рішення міжнародних нормативно-правових актів, які вимагали від України криміналізувати пропозицію хабара, зокрема, ст.ст. 15, 16, 21 Конвенції ООН проти корупції та ст.ст. 2, 7 Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією [19, с. 429–430]. У цьому випадку суспільна небезпека пропозиції неправомірної вигоди полягає у тому, що висловлення повідомлення про бажання надати таку вигоду спрямовано до особи, яка наділена державою особливим статусом ухвалювати певні рішення, результатом яких є можливість отримання певних благ, пільг, переваг чи навпаки звільнення від обов'язків. Такі ознаки повною мірою усвідомлює суб'єкт пропозиції неправомірної вигоди, крім того, звертається він не до будь-якої службової особи, а лише до тієї, від якої залежатиме отримання бажаного результату. Вважаємо, що пропозиція неправомірної вигоди не обмежується лише одним внутрішнім (психічним) процесом розвитку вольової діяльності

особи, оскільки потребує подальшої реалізації під час висловлювання конкретної пропозиції. Цілком ймовірно, що такої пропозиції може передувати отримання попередньої інформації про службову особу, погодження зустрічі, визначення місця та часу її проведення тощо. Своєю поведінкою, яка виразилася у висловленні пропозиції неправомірної вигоди, особа нехтує встановленим законом порядком здійснення посадовими та службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності своїх повноважень, тим самим посягаючи на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. З огляду на наведені положення, вважаємо, що кримінально-правова оцінка пропозиції неправомірної вигоди має визначатися межами окремого самостійного складу злочину, а не стадії розвитку злочинного діяння.

Отож, пропонуємо під стадіями злочину розуміти суспільно небезпечне протиправне умисне діяння, яке полягає у створенні особою умов для вчинення злочину, передбаченого Особливою частиною КК України, безпосереднього вчинення злочину, якщо водночас злочинний умисел не було реалізовано через причини, які не залежать від волі особи, а також учинення діяння, яке містить усі ознаки закінченого злочину.

Наступний виток дискусійних моментів інституту стадій злочину зводиться до обґрунтування співвідношення між поняттями «стадії злочину» та «незакінчений злочин». Головні аспекти цієї дискусії визначаються тим, що одні вчені вважають готування та замах видами незакінченого злочину, інші – ототожнюють стадії злочину із видами незакінченого злочину. Н. Ф. Кузнецова чітко розмежувала два поняття стадій: 1) стадії вчинення злочину і 2) види незакінченого злочину. До першого поняття стадій належать: а) формування умислу (умисел на вчинення злочину), б) підготовчі дії, в) виконання злочину, г) настання суспільно небезпечних наслідків. Для поняття стадій у другому значенні Н. Ф. Кузнецова ототожнювала готування зі стадією підготовчих дій, замах – із стадією виконання злочину, а закінчений злочин – із стадією настання суспільно небезпечних наслідків [16, с. 39–41]. А. П. Козлов, вважає таке розмежування визначальним для правильного розуміння та застосування норм кримінального закону про незакінчений злочин [8, с. 20]. Тому, на його думку, варто говорити (стосовно положень кримінального закону) не про стадії вчинення злочину, а про види незакінченого злочину.

Проти отожднення стадій учинення злочину та незакінченого злочину заперечують також й інші вчені наголошуючи, що таке отожднення є некоректним хоча б тому, що ці поняття розрізняються за обсягом і співвідносяться як частина і ціле [20, с. 539].

Розходження теоретичних поглядів на незакінчений злочин негативно відображається на правозастосовній практиці. Своєю чергою, під час кваліфікації діяння можуть виникнути труднощі у визначенні етапу розвитку злочинного умислу, розмежування фактичних ознак готування та замаху тощо. Вважаємо, що саме невизначеність законодавчої редакції питання про стадії злочину та про поняття незакінченого злочину чи не найбільше спричиняє наявність положень, які серед науковців зумовлюють жваві дискусії.

Відсутність законодавчої дефініції поняття «закінчений злочин» усувається кримінально-правовою наукою. Під незакінченим злочином розуміють «умисне, суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), яке не містить усіх ознак складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, у зв'язку з тим, що злочин не було доведено до кінця з причин, які не залежали від волі винного» [21, с. 186–187; 22, с. 9]; «перервану поза волею винного або за волею винного злочинну діяльність на тій чи іншій стадії її розвитку» [8, с. 192]; «умисну суспільно небезпечну діяльність винного, котра містить в собі лише частину ознак складу даного злочину внаслідок неповного розвитку його об'єктивної сторони» [23, с. 27]. М. Д. Дурманов зазначав, що «основна відмінність між закінченим та незакінченим злочином в тому, що в закінченому злочині об'єктивна і суб'єктивна сторони злочинного діяння за своїм змістом співпадають, а при незакінченому злочині умисел лише частково знаходить своє відображення у зовнішніх діях винного і їх наслідках» [6, с. 16].

А. П. Козлов зазначає, що «соціальна й правова сутність незакінченого злочину визначена тим, що він через свої об'єктивні та суб'єктивні властивості в тій чи іншій мірі віддалений від можливого закінченого злочину» [13, с. 15–16].

Пошук відповіді на питання про зміст поняття незакінчений злочин вважаємо за доцільне розпочинати із аналізу правових норм, які утворюють інститут стадій злочину. Окрім назви розділу III Загальної частини КК України, термін «стадії» не вживається у жодній статті. Своєю чергою, це доволі нелогічний підхід до регламентації законодавчих конструкцій. Не сприяє однозначності у розумінні змісту законодавчих конструкцій виклад положень у ст. 13 КК України. Так,

у частині першій цієї статті сформульоване визначення закінченого злочину. Загалом слід констатувати, що у ньому дотримані логічні правила конструювання дефініцій. У понятті вказано на найближчий рід та відмінні ознаки, характерні тільки для предметів цього виду та відсутні у предметів усіх інших видів, які входять у цей найближчий рід. Отже, закінченим злочином визнається суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України. Натомість визначення поняття незакінченого злочину проведено в інший спосіб: ознаки цього поняття не наводяться, але визначено його обсяг шляхом вказівки лише на дві стадії злочину (готування до злочину та замах на злочин). Як видається, можна зробити попередній висновок про те, що саме у назві ст. 13 КК України слід було б зробити вказівку на стадії злочину.

Вважаємо, що жодним чином не слід ототожнювати поняття «стадії злочину» та «незакінчений злочин». Перше із них – загальне, оскільки обсяг цього поняття поширюється на групу предметів. Логічно послідовним буде визначити готування до злочину, замах на злочин та закінчений злочин як поняття одиничні, тобто такі, які відображають ознаки одного об'єкта. Залишається лише визначити у цій логічній зв'язці місце для поняття «незакінченого злочину».

Якщо діяння вчинене, мета досягнута, тоді йдеться про закінчений злочин. У разі якщо діяння не завершено через причини, які не залежать від волі винного, необхідно встановити та юридично оцінити цей етап (стадію), на якому злочинна діяльність була перервана. Вживання терміна «незакінчений злочин» слід вважати виправданим у тому випадку, коли необхідно провести кримінально-правову оцінку злочинного діяння, перерваного на одній із попередніх стадій – готування до злочину чи замаху на злочин. Таким чином законодавець намагається протиставити незакінчений злочин закінченому.

Готування та замах самі собою не є кримінально караними. Як слушно зазначала Н. Ф. Кузнецова, «немає готування і замаху як самостійних складів злочинів, а є готування до конкретних злочинів» [16, с. 119]. Саме тому погоджуємося із позицією про те, що термін «незакінчений злочин» використовується законодавцем як узагальнюючий для позначення двох стадій, на яких злочин було перервано з причин, що не залежать від волі особи та, які мають кримінально-правове значення. Узагальнивши ознаки готування до злочину та замаху на злочин, можна сформулювати визначення незакінченого

злочину, під яким пропонується розуміти суспільно небезпечно умисне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину в передбаченій КК України формі готування до злочину та замаху на злочин. Змістовний характер незакінченого злочину визначається в умисному створенні умов для вчинення злочину та у безпосередньому його вчиненні особою, якщо водночас злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежать від її волі. Кримінальна протиправність незакінченого злочину визначається передбачуваністю чинним кримінальним законом підстав кримінальної відповідальності за готування до злочину та замаху на злочин. У цьому контексті слід наголосити на тому, що таким чином законодавець не створює якоїсь окремої підстави, ніж та, що визначена у ч. 1 ст. 2 КК України. Наголошується лише на тому, що недостатні ознаки складу злочину, які охоплювалися умислом винного, у процесі кримінально-правової кваліфікації необхідно доповнити посиланням на відповідну статтю 14 або 15, а також статтю Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин. Таке положення має обов'язковий характер для правозастосовного органу. Проте у його формулюванні вбачається певна неточність. Так, якщо розглядати ст. 14 КК України, то слід припустити, що у формулі кваліфікації може бути відображена лише її частина 1, оскільки у частині 2 сформульована норма-компроміс – готування до злочину невеликої тяжкості не тягне кримінальної відповідальності. Розглядаючи ст. 15 КК України, також можна зауважити, що у частинах 2 та 3 поряд із поняттям замаху конкретизовано види замаху – закінчений та незакінчений. Правильність кваліфікації замаху на злочин обумовлюється, зокрема, встановленням у вчиненому діянні ознак конкретного виду замаху. З метою досягнення єдності правозастосовної практики щодо кваліфікації незакінченого злочину, вважаємо доцільним уточнити у ст. 16 КК України підставу кримінальної відповідальності за незакінчений злочин, вказівкою «...за відповідною частиною статті 14 або 15...» і далі за текстом.

Поняття «закінчений злочин» та «закінчений злочин» співвідносяться як частина та ціле. Відтак закінчений злочин поглинає всі попередні стадії незакінченої злочинної діяльності, оскільки ступінь суспільної небезпеки такого діяння зростає, що є підставою для вирішення питання про його караність. Таким чином за допомогою категорії незакінчений злочин серед стадій розвитку злочинної діяльності криміналізовані лише готування до злочину та замах на злочин з огляду на їх підвищену суспільну небезпеку та наближеність до

закінченого злочину. Отож, вважаємо доцільним зазначити, що готування до злочину та замах на злочин є стадіями, а не видами незакінченого злочину. Тому пропонуємо викласти ч. 2 ст. 13 КК України у такій редакції: «Стадіями незакінченого злочину є готування до злочину та замах на злочин».

Висновки. Кримінально-правовий інститут стадій злочину становить систему правових норм, які узагальнено можна відобразити у таких положеннях: 1) стадії злочину мають самостійне кримінально-правове значення лише в умисних злочинах; 2) ознаки стадій злочину враховуються під час формулювання понять закінченого та незакінченого злочину; 3) критерієм для розмежування стадій злочину є ступінь здійснення злочинного наміру та характер учиненого діяння; 4) виокремлення стадій у закінченому злочині не має кримінально-правового значення, оскільки такі діяння кваліфікуються без посилання на статті Загальної частини КК України про незакінчений злочин; 5) готування до злочину та замах на злочин визнаються стадіями незакінченого злочину. Реалізація завдань чинного кримінального закону передбачає точне визначення кола злочинних діянь, застосування покарання лише до осіб, винних у вчиненні злочину, та призначення справедливих покарання, залежно від характеру та ступеня реалізації злочинного умислу. Вирішення цих завдань пов'язано із дієвістю кримінально-правового інституту стадій злочину, а також його оптимізацією до здатності протидіяти новим кримінальним загрозам.

1. Борисов В. І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий інститут / В. І. Борисов // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 233–241.

2. Борисов В. І. Ефективність кримінально-правової політики / В. І. Борисов, П. Л. Фріс // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 1–17.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доп. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.

4. Малков В. К. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву / В. К. Малков. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. – 173 с.

5. Шевчук А. В. Поняття та види стадій вчинення злочину / А. В. Шевчук // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Вип. 91: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 95–98.

6. Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М., 1955. – 212 с.
7. Иванов В. Д. Ответственность за покушение на преступление / В. Д. Иванов. – Караганда: Карагандинск. высшая шк., 1974. – 112 с.
8. Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. П. Козлов. – СПб.: ЮрПресс, 2002. – 349 с.
9. Шевчук А. В. Стадії вчинення злочину: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / А. В. Шевчук. – К., 2002. – 20 с.
10. Тихий В. П. Кримінально-правовий інститут стадії вчинення злочину / В. П. Тихий // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 171–184.
11. Дякур М. Д. Стадії вчинення злочину і незакінчений злочин: проблеми розмежування / М. Д. Дякур // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Вип. 578. – С. 100–103.
12. Бурдін В. М. Пропозиція хабара: диференціація кримінальної відповідальності чи криміналізація наміру? / В. М. Бурдін // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 4. – С. 234–250.
13. Козлов А. П. Стадии и неоконченное преступление / А. П. Козлов. – Красноярск: Издво КГУ, 1993. – 182 с.
14. Герцензон А. А. Уголовное право: Общая часть / А. А. Герцензон. – М.: РИО ВЮА, 1948. – 496 с.
15. Панченко П. Н. Стадии совершения преступления / П. Н. Панченко. – Н-Новгород, 1995. – 42 с.
16. Кузнецова Н. Ф. Ответственность за приготовление и покушение по советскому уголовному праву / Н. Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1958. – 204 с.
17. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В. К. Гришук. – К.: Ін Юре, 2006. – 568 с.
18. Мисливий А. В. Пропозиція хабара: злочин чи виявлення умислу? / А. В. Мисливий // Юридичний вісник України. – 2010. – № 1–2.
19. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К.: Істина, 2011. – 1112 с.
20. Полный курс уголовного права: в 5 т. / под ред. д-ра юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ А. И. Коробеева. – Т. 1: Преступление и наказание. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2008. – 1133 с.
21. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 454 с.
22. Дякур М. Д. Замах на злочин: проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук / М. Д. Дякур. – К., 2009. – 20 с.

23. Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву / И. С. Тишкевич. – М.: Госюриздат, 1958. – 260 с.

Авраменко А. В., Парасюк Н. М., Телефанко Б. М. Уголовно-правовой институт стадий преступления

Анализируется система норм, образующих уголовно-правовой институт стадий преступления; рассматриваются взгляды ученых на юридическую природу стадий преступления. Определены содержание и объем этого понятия, а также соотношение между понятиями «стадии преступления» и «неоконченное преступление», предложены направления усовершенствования отдельных норм отраслевого института стадий преступления, касающиеся не только уточнения содержания законодательных конструкций, но и правил квалификации неоконченного преступления.

Ключевые слова: уголовно-правовой институт права, ассоциация норм, стадии преступления, стадии развития преступной деятельности, неоконченное преступление, приготовление к преступлению, выявления умысла на совершение преступления, покушение на преступление, оконченное преступление.

Avramenko O. V., Parasyuk N. M., Telefanko B. M. Criminal and legal institution of crime stages

In the article there is made the analysis of the system of rules constituting criminal and legal institution of criminal offense stages, studied the researchers views on legal nature of the crime stages, defined the content and scope of this concept as well as the correlation between the notions of «stage of crime» and «inchoate crime», suggested the ways for improving some particular norms of sectoral research institute of stages of crime, which is related not only to the clarification of the legislative construction content but also to the rules of qualification of inchoate crime. There are outlined the focal points of criminal and legal policy in the field of combating inchoate crimes; criminal and legal policy in the field of combating repetition of crime, etc. The scientific research is focused on the allocation of general principles of criminal and legal policy in the field of combating crimes committed at different stages.

It has been studied that criminal and legal institution of crime stages is a system of legal norms that can be generally reflected by the following provisions: 1) stages of crime have an independent criminal and legal effect only in cases of deliberate crime; 2) the characteristic features of crime stages are taken into account while formulating concepts of completed and inchoate crimes; 3) the criterion for crime stages distinguishing is the degree of implementation of criminal intent and nature of the crime; 4) outlining of stages in the completed crime has no criminal and legal effect as such acts qualified without reference to article of General Part of Criminal Code of Ukraine on inchoate crime; 5) preparation

of a crime and attempted crime are recognized as stages of inchoate crime. It is found that the implementation of the tasks of the Criminal Law provides precise definition of criminal offenses and application of punishment only to those guilty of the committed crime and a just punishment imposition, depending on the nature and extent of criminal intent implementation. Solving these issues will inevitably relate to the efficacy of criminal and legal institution of crime stages as well as its optimization to obtain the ability of emerging criminal threats counteracting.

Key words: *criminal-legal institution, association of norms, stages of crime, criminal activity development stages, inchoate crime, preparation of a crime, detection of intent to commit a crime, attempted crime, completed crime.*

Стаття надійшла 15 січня 2015 р.

УДК 343.9(477)

В. М. Бесчастний

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Окреслено основні рівні аналітичної роботи, які характеризують суб'єктів у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності.

Виокремлено групи суб'єктів аналітичної роботи: закономірності, що стосуються утворення кримінологічної інформації, її виявлення, отримання, перевірки та фіксації; закономірності щодо діяльності суб'єктів протидії злочинності з використання кримінологічної інформації; закономірності, котрі стосуються організації моніторингу протидії злочинності.

Ключові слова: *злочинність, моніторинг, протидія злочинності, кримінологічний моніторинг, аналітична робота, злочини.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, який безпосередньо пов'язаний із процесами широких перетворень у всіх сферах соціальної практики, головним напрямом діяльності держави у сфері охорони прав, свобод та інтересів громадян стає протидія злочинності. І небезпідставно саме вплив на злочинність є пріоритетним: злочини є найбільш соціально небезпечними діяннями; вони завдають шкоди життєво необхідним соціальним благам, заважають становленню та розвитку суспільних відносин.